

La renovació historiogràfica de Recerques (1970-1976)*

The historiographic renewal of Recerques (1970-1976)

per Joan Fuster-Sobreperè**

Universitat Oberta de Catalunya

RESUM

Aquest article s'ocupa del paper renovador que va tenir la primera etapa de la revista *Recerques*, entre el 1970 i el 1976, quan sota el segell de l'editorial Ariel, i encara en un context no democràtic, va impulsar una forta renovació de la història, tant metodològica com temàtica, centrada en la història social però amb vocació transversal, com indica el seu subtítol: *Història, Economia, Cultura*. Fundada per un grup de professors antifranquistes i marxistes que tot just accedien a posicions acadèmiques consolidades, va influir decisivament en la nova generació d'historiadors incorporats a la Universitat, gràcies a una expansió sense precedents del sistema universitari, exercint una gran influència fins a finals de la dècada següent.

PARAULES CLAU

Historiografia catalana i valenciana, marxisme, història social, economia, cultura, expansió universitària, revistes d'història.

ABSTRACT

This paper looks at the renovating role played by the early stage of the history journal *Recerques* between 1970 and 1976. Under the imprint of the Catalan publishing house Ariel and not yet in a democratic political context, the journal prompted a strong renewal of history, mainly on topics and methods and centred on social history yet with a cross-cutting approach as indicated by its subtitle: *History, Economy, Culture*. Founded by a group of anti-Franco and Marxist scholars who had just taken up well-established academic posts, it had a decisive impact on the new generation of historians entering universities due to an unprecedented expansion of the university system, and exerted huge influence until the end of the following decade.

KEYWORDS

Catalan and Valencian historiography, Marxism, social history, economy, culture, university expansion, historical journals.

Recepció: 31/05/2024. Avaluacions: 02/07/2024, 01/08/2024. Versió definitiva: 02/10/2024

* Aquest article s'emmarca en el projecte finançat «El regionalisme franquista des de Catalunya: pràctiques i discursos centrípets» (PID2021-125227NB-I00) i té el seu origen en una ponència presentada al XVI Congrés de l'AHC celebrat el passat setembre de 2023 a Logronyo.

** Joan Fuster-Sobreperè, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1061-0844>.

Apareguda el 1970, *Recerques* és la més antiga de les revistes acadèmiques d'història publicades en català.¹ Aquest treball es proposa examinar el moment fundacional de la revista entre els anys 1970 i 1976, quan aparegué sota el segell de l'Editorial Ariel, i quin fou el paper de la capçalera en la renovació de la historiografia catalana i espanyola, en un context polític marcat encara pel final de la dictadura.² Es tracta de mostrar el fort impacte d'aquesta iniciativa en el pobre context historiogràfic català i espanyol i, al mateix temps, estudiar com va contribuir a definir els marcs teòrics i professionals d'uns corrents dominants a Catalunya i al País Valencià en les dècades següents. Tot exercint un paper seminal de nombroses recerques, va ser precursora d'iniciatives institucionals i editorials posteriors, i va mantenir un pol historiogràfic Barcelona-València de gran influència a tota la Península.³

No deixa de ser sorprenent que una iniciativa d'aquesta ambició, i en llengua catalana, quallés pràcticament sense suport econòmic, en un moment en què els promotors no disposaven encara de posicions acadèmiques estables, i en el context polític de 1970, quan l'estat d'excepció i la crisi política de 1969 havien conduït

1. L'anàlisi retrospectiva de les publicacions periòdiques disciplinàries en Història s'ha convertit en les darreres dècades en un subgènere tumultuós. Amb antecedents de la qualitat de l'assaig de Schieder sobre la *Historische Zeitschrift* el 1959, va ser durant el primer moment de consolidació de la història de la historiografia, en els anys vuitanta, quan els centenaris de les gran revistes creades al final del segle XIX van permetre desenvolupar les primeres eines metodològiques. Pensem en els estudis de Carbonell o Corbin per a França, o Peiró per a Espanya, per exemple. A finals de la dècada, el cinquantenari d'*Annales*, i durant els noranta, les commemoracions de les grans revistes postbèl·liques van preparar el terreny a la gran renovació del canvi de segle. Una primera aproximació a aquest ambient, a Nino RECUPERO i Giacomo TOSCANI (ed.), *Introduzione all'uso delle riviste storiche*, Trieste, Lint, 1994. La renovació d'enfocaments, a Gerald DIESENER i Matthias MIDDNELL (ed.), *Historische Zeitschriften im internationalen Vergleich*, Leipzig, Akademische Verlaganstalt, 1999. I sobre el moment actual: Cristiano ALECAR i Julio BENTIVOGLIO (ed.), *As Revistas de História e as dinâmicas do campo historiográfico*, Milfontes, Espirito Santo, 2017, o el monogràfic d'*Annales* sota el títol «Autoportrait d'un revue» que commemora el 75è aniversari de la publicació.

2. La història de *Recerques* des del punt de vista editorial ha estat plena de dificultats. Potser per la mateixa naturalesa de l'empresa, que ha volgut mantenir la seva independència en tot moment. Els sis primers números van aparèixer amb el segell de l'editorial Ariel entre el 1970 i el 1976. A partir del número 7 (1977-1978) i fins al número 26, es va publicar amb el segell de l'Editorial Curial, que llavors dirigia Max Cahner. A partir d'aquest moment l'editarà Pagès editor. El 1996 es va constituir l'Associació Recerques per garantir la continuïtat de la revista i, a partir del número 50, després d'una severa crisi que sols es va poder salvar gràcies al compromís personal de Josep Fontana, Ramon Garrabou, Ernest Lluch i altres membres de l'associació, es publicarà a Publicacions de la Universitat de València, amb el suport des de 2011 d'algunes universitats dels territoris de parla catalana que han establert un Conveni amb l'associació.

3. L'impacte en el món cultural va ser important: aquest mateix any, Jaume Sobrequès publica un article celebrant-ne l'aparició i exposant el propòsit de la revista a *Destino* (Jaume SOBREQUÈS, «Recerques». Història, Economia, Cultura», *Destino* 1722, 3 d'octubre de 1970, 28-29). Així mateix, Antonio Elorza es farà ressò dels números 2, 3 i 5 en segles ressenyes a la revista *Triunfo* (510, 48; 608, 41; 718, 53).

a un fort reflux en la tolerància editorial del règim després de la relativa ampliació dels marges de llibertat que la Llei Fraga havia propiciat entre el 1966 i el 1968.⁴

Podem donar una doble explicació a aquesta paradoxa. D'una part, hi ha la composició i el moment vital de cadascun dels membres del grup fundador, tots ells amb expectatives certes de consolidació de la seva carrera acadèmica. De l'altra, trobem la forta embranzida del món progressista i antifranquista en les noves iniciatives editorials, un fenomen del qual Ariel és una mostra rellevant. No és estrany, per tant, que els fundadors es plantegessin dos objectius molt precisos: la recuperació de la llengua catalana com a vehicle científic i, en un pla programàtic, l'impuls d'una renovació metodològica i temàtica per tal de sortir de la pobresa i l'aïllament de la producció historiogràfica de la universitat franquista. A la vegada que es feia explícit l'esforç de recepció i sincronització amb la historiografia europea del moment, així com una voluntat de transversalitat disciplinària, tal com indica el subtítol *Història, Economia, Cultura*.⁵ Tot i que la revista continua publicant-se, l'any 1976 suposa el final de la primera etapa, amb el canvi de casa editorial a partir de número següent (1978) i el pas del país de la dictadura a la democràcia.

El grup fundacional

Una revista és, i era sobretot en el context dels anys setanta, un instrument de difusió i legitimació per a un grup acadèmic amb un projecte per influir en la disciplina. Examinaré en primer lloc algunes característiques generacionals, polítiques i d'orientació metodològica del grup fundacional per comprendre el context humà de la iniciativa. Formaven el consell de redacció els historiadors Josep Fontana Lázaro (1931-2018), Josep Termes Ardèvol (1936-2011) i Ramon Garrabou Segura (1937-); l'economista Ernest Lluch Martín (1937-2000) i el professor de literatura Joaquim Molas Batllori (1930-2015). Tots ells havien nascut abans del final de la guerra, si bé amb dos rangs d'edat, Josep Fontana i Joaquim Molas un lustre més grans que els altres.

Quant a la seva posició acadèmica l'any 1970, només Molas havia consolidat la seva carrera. Havia llegit la tesi doctoral el 1958 sota la direcció de Martí de Riquer, passant a ser tot seguit professor a la Universitat de Barcelona (UB), i obtenint la

4. Per a una avaluació de la crisi de 1969 i les seves conseqüències, amb la sortida de Fraga del govern, en el llarg recorregut vegeu: Nicolas SESMA, *Ni una, ni grande, ni libre. La dictadura franquista*, Barcelona, Crítica, 2024, 485-518; per a l'examen concret d'aquesta conjuntura i el seu desenllaç: Anna Catharina HOFFMANN, *Una modernidad autoritaria. El desarrollismo en la España de Franco (1956-1973)*, València, PUV, 2023, 311-367; sobre l'efecte d'aquesta crisi i el replegament del règim en el món editorial, Francisco ROJAS, «Edición y censura de libros de Marx y Engels durante el franquismo (1966-1976)», *Nuestra Historia* 3, 2017, 103-126.

5. En el primer número de la revista no hi ha cap presentació programàtica dels editors; tanmateix, en el número 50 trobem l'explicitació dels objectius inicials i una recapitulació del desenvolupament de la revista a Josep FONTANA i Ramon GARRABOU, «Presentació», *Recerques* 50, 2005, 3-6.

càtedra el 1972 a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). Fontana, havia començat la carrera com a ajudant de Jaume Vicens Vives a la UB el 1958 i n'havia estat expulsat el 1966 arran de la protesta col·lectiva per la repressió que seguí la Caputxinada, i que va suposar l'expulsió de 69 professors, tot reincorporant-se a la recentment creada UAB el 1970 i llegint la tesi el 1971. No va ser fins al 1974 que obtingué una càtedra a la Universitat de València (UV). Entre els més joves, Termes també havia estat expulsat el 1966 de la UB, on exercia com a docent interí, incorporant-se a la UAB el 1968 i llegint la tesi el 1971; situació semblant a la de Lluch que, havent-se integrat com a interí a la UB el 1963, en fou també expulsat el 1966. Es reincorporà com a interí a la UV el 1970, el mateix any en què va llegir la tesi. Garrabou tingué un acompliment similar, tot i que més tardà, llegint la tesi l'any 1973, quan ja era professor interí a la UAB, i passant posteriorment també a la UV.⁶ Es tracta, doncs, de carreres que van sofrir –excepte en el cas de Molas– un notable retard a causa de l'activitat d'oposició al règim. En el cas més extrem, Fontana va llegir la seva tesi passats els quaranta anys.

La peripècia biogràfica del conjunt ens informa d'un grup políticament compromès: Josep Fontana, Josep Termes i Ramon Garrabou eren militants del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), i els dos primers van tenir un destacat paper en el grup d'intel·lectuals del partit, així com en la publicació de la seva revista teòrica *Nous Horitzons* en la dècada dels seixanta.⁷ A Lluch no se li coneix militància política fins a la seva incorporació al socialisme valencianista l'any 1974, per bé que va participar en moltes de les iniciatives d'oposició al règim.⁸ Finalment, Molas, sense militància política, va ser un activista cultural amb una

6. Amb el pas dels anys i, principalment, amb les avinenteses de les jubilacions i/o traspassos dels eminents acadèmics, el grup de fundadors de la revista ha rebut tot un seguit d'homenatges, completats per obituaris i semblances. A tall d'exemple, vegeu DIVERSOS AUTORS, *Josep Fontana. Història i projecte social*, Barcelona, Crítica, 2004; Josep Maria DELGADO i Josep PICH, *Josep Fontana, historiador, mestratge i compromís cívic*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2023; Ricardo ROBLEDO (ed.), *Sombras del progreso. Las huellas de la historia agraria. En homenaje a Ramon Garrabou*, Barcelona, Crítica, 2010, o Teresa ABELLO i Agustí COLOMINES (ed.), *Josep Termes. catalanisme, obrerisme, civisme*, Catarroja, Afers, 2014. En el cas d'Ernest Lluch, el seu assassinat transcendí la possibilitat dels homenatges acadèmics. Es pot consultar el llibre biogràfic Joan ESCULIES, *Ernest Lluch. Biografia d'un intel·lectual agitador*, Barcelona, La Magrana, 2018, i el catàleg de l'exposició DIVERSOS AUTORS, *Ernest Lluch. Lesforç per construir un país*, Barcelona, Fundació Ernest Lluch-Blanquerna Centre Cultural, 2007. Algunes informacions a les corresponents entrades a Gonzalo PASAMAR i Ignacio PEIRÓ (dir.), *Diccionario Akal de historiadores españoles contemporáneos (1840-1980)*, Madrid, Akal, 2002; Antoni SIMÓN TARRÉS (dir.), *Diccionari d'Historiografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, 2003, i Luís PERDICES i John REEDER (dir.), *Diccionario de Pensamiento Económico en España (1500-2000)*, Madrid, Síntesis, 2003.

7. Giaime PALA, *Cultura clandestina. Los intelectuales del PSUC bajo el franquismo*, Granada, Comares, 2016; Carme CEBRIÁN i Maríá HISPANO (ed.), *Nous Horitzons; l'optimisme de la voluntat. Revista teòrica i cultural del PSUC*, Barcelona, El Viejo Topo, 2011. Amb motiu del 25è aniversari, *Nous Horitzons* va dedicar tot un número a la història de la revista, Emili GASCH, Francesc ROCA i Ricard VINYES (coord.), «25 Anys», *Nous Horitzons* 95-96, setembre de 1985.

8. ESCULIES, *Ernest Lluch...*, 117.

posició central en la resistència i reconstrucció de la cultura catalana, especialment en el camp de la literatura.

Va ser precisament la dificultat d'estabilitzar una carrera acadèmica allò que els dugué a l'activitat editorial. Molas va ser un dels homes decisius del projecte editorial d'Edicions 62 que pilotava Josep Maria Castellet; Lluch va ser un dels autors més prolífics de la revista *Promos* (1958-1966) i, amb un fort lligam, com en el cas de Termes, també amb Edicions 62. Pel que fa a Fontana, des de 1966 va estar vinculat a Ariel, a més de les seves tasques editorials per guanyar-se la vida mentre va estar apartat de la universitat. Tots escrivien regularment també en les plataformes legals de la cultura catalana opositora, particularment a *Serra d'Or*.

Ariel i el panorama editorial antifranquista dins la legalitat

L'altre aspecte destacable és la participació de l'Editorial Ariel. Aquesta havia estat fundada per dos joves filòsofs, Pep Casamiglia i Alexandre Argullós, que van veure com desapareixien les seves oportunitats acadèmiques amb la victòria de Franco. A principis dels anys seixanta, Joan Raventós, dirigent del clandestí Moviment Socialista de Catalunya, es va integrar en el projecte com a soci i gerent. A redós de l'aprovació de la *Llei Fraga* d'informació, Ariel va conèixer un fort impuls editorial, obrint-se a temàtiques i autors postergats fins a aquell moment per la censura. També s'hi va incorporar com a editor Xavier Folch, destacat membre del grup d'intel·lectuals del PSUC, al costat dels seus companys Josep Fontana i Manuel Sacristán, que exercien com a assessors amb una influència decisiva en la línia editorial. A partir de 1966, Ariel va començar a publicar les col·leccions d'història «Hores de Catalunya» (en català) i «Hora de España», i més endavant, el 1970, «Ariel Historia», amb vocació acadèmica i sota la direcció de Fontana. Mentrestant apareixia «Ariel Quincenal», dirigida pel mateix Folch en format de butxaca i amb un ritme quinzenal de publicació de llibres, així com altres col·leccions universitàries, com «Ciència Econòmica».⁹ Fontana i Termes publicarien les seves tesis doctorals a la col·lecció «Hora de España» d'Ariel, el 1971 i el 1972, respectivament, mentre Lluch ho faria a Edicions 62 el 1973.¹⁰

La *Llei Fraga* va donar lloc a un *boom* editorial progressista en els anys 1967-1968 amb l'eliminació de la censura prèvia. La crisi política de 1969, amb la declaració de l'estat d'excepció i la sortida de Fraga del govern, van obrir una etapa més restrictiva, entre el 1970 i el 1973, pilotada pel mateix Carrero Blanco. A partir d'aquest moment començà un creixent desbordament dels límits a la llibertat d'ex-

9. Gonzalo PONTÓN: «Josep Fontana editor», dins DELGADO i PICH, *Josep Fontana...*, 620-626.

10. Josep FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820)*, Barcelona, Ariel Hora de España, 1971; Josep TERMES, *Anarquismo y sindicalismo en España. La primera Internacional (1864-1881)*, Barcelona, Ariel Hora de España, 1972; Ernest LLUCH, *El pensamiento económico a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana*, Barcelona, Ed. 62, 1973. El llibre de Fontana seria reeditat a Ariel Quincenal el 1974, i el de Termes a Crítica el 1977.

pressió que el Règim imposava.¹¹ L'obertura temporal dels darrers anys seixanta va ser protagonitzada per algunes editorials comercials i generalistes, però va permetre l'aparició de petites editorials lligades a projectes polítics obertament d'oposició. En el primer cas destaquen Alianza Editorial a Madrid, dirigida per Javier Pradera, i a Barcelona Edicions 62/Península, dirigida per Josep Maria Castellet, o el cas que ens ocupa d'Ariel. El segon fou el cas de Ciencia Nueva a Madrid, creada per un grup de militants del Partit Comunista d'Espanya, entre ells l'historiador Domingo Plácido;¹² Ediciones de Materiales a Barcelona, lligada a Força Socialista Federal i amb Eduard Castellet al capdavant,¹³ o, a Sant Sebastià, l'editorial ZYX, una iniciativa del sacerdot Guillermo Roviroso, de l' Hermandad Obrera de Acción Católica.¹⁴

L'herència de Jaume Vicens Vives

Una altra característica pròpia del grup era la influència directa o indirecta rebuda de Jaume Vicens Vives, particularment en els casos de Fontana i Lluch –dos dels deixebles més destacats–, però també per a Molas i Termes, com tots dos van reconèixer sempre. La seva sobtada mort el 1960 explica en part les dificultats que van trobar aquests joves professors en el desenvolupament de les carreres acadèmiques respectives. El projecte de Vicens s'orientava a la constitució d'una escola de Barcelona d'historiadors sincronitzada amb el context europeu i que superés el trist panorama de la universitat franquista. La seva obertura en els anys cinquanta a la història econòmica i a la història contemporània anaven en aquesta direcció d'actualització, a la cerca d'un procés de renovació. Sens dubte, els seus deixebles van incorporar aquest propòsit al llarg de tota la seva trajectòria i, quan van poder assolir posicions acadèmiques estables, el van dur a la pràctica.¹⁵

11. José GÓMEZ ALÉN, «Marxismo e historiografía en España: del franquismo a la actualidad», dins José GÓMEZ ALÉN (ed.), *Historiografía, marxismo y compromiso político en España*, Madrid, Siglo XXI, 2018, 7-22; Juan Pablo FUSI, *Espacios de libertad. La cultura española bajo el franquismo y la reinvencción de la democracia (1960-1980)*, Barcelona, Galaxia Gutenberg, 2017.

12. Francisco ROJAS, «Una editorial para nuevos tiempos. Ciencia Nueva, 1965-1979», *Historia del Presente* 5, 2005, 103-120.

13. Sobre Força Socialista Federal (FSF), la citada revista *Promos* i la iniciativa editorial EDIMA, es pot consultar: Iván BORDETAS i Anna SÁNCHEZ, *L'antifranquisme oblidat. De la dissidència cristiana al comunisme revolucionari (1953-1972)*, Barcelona, Editorial Base, 2019.

14. Francisco ROJAS, *Dirigismo cultural y disidencia editorial (1962-1973)*, Alacant, PUA, 2013.

15. Una interpretació de l'obra i la figura de Vicens a: Miquel Àngel MARÍN GELABERT, *A través de la muralla. Jaume Vicens Vives y la modernización del discurso histórico*, Barcelona, Ed. Vicens Vives, 2010; Miquel Àngel MARÍN GELABERT, «Pròleg», dins Jaume VICENS VIVES, *Espanya Contemporània (1814-1953)*, Barcelona, Quaderns Crema, 2012, 7-41; una visió general de la vida de Vicens Vives: Glòria SOLER i Cristina GATELL, *Amb el corrent de proa. Les vides polítiques de Jaume Vicens Vives*, Barcelona, Quaderns Crema, 2012. Una visió dins el context de la cultura catalana de l'època: Jordi AMAT, *Largo proceso, amargo sueño. Cultura y política en la Cataluña contemporánea*, Barcelona, Tusquets, 2018, 175. *Recerques* va dedicar el número 63

En aquesta línia de sincronització amb els corrents internacionals marcada per Vicens, també resulten interessants les experiències en entorns universitaris internacionals i la influència d'aquestes en la presa de posicions polítiques i intel·lectuals del grup. Fontana va ser lector a Liverpool el curs 1956-1957; Molas el va substituir i hi va restar dos cursos; Termes va fer el mateix a Sheffield el curs 1963-1964, i Lluç va cursar el seu postgrau a la Sorbona. En definitiva, el grup fundador, si bé havia sofert la doble penalització de perdre al seu mestre i mentor en el moment clau de la seva professionalització i la repressió franquista a causa dels seus posicionaments d'oposició, es trobava en aquest moment, l'any 1970, reprenent l'activitat universitària. Tots ells consolidarien la seva carrera en pocs anys. En cert sentit, ambdues consolidacions –l'acadèmica dels fundadors de *Recerques* i la de la mateixa revista– esdevenen hereves del projecte del mestre gironí. No són els únics hereus, però sí dels més influents tant en la següent generació com en el món universitari.

El paper de l'expansió universitària

La consolidació també va ser fruit de l'expansió del sistema universitari espanyol i de les diferents reformes d'aquest (1966, 1968 i 1969), que van afectar l'organització departamental i el sistema de reclutament del professorat, tot transformant els equilibris del poder universitari i posant fi al «catedraticocentrisme».¹⁶ Només a la UV, el nombre d'estudiants entre el 1960 i el 1971 es va multiplicar per tres, amb la consegüent ampliació del professorat interí, «no numerari», que va arribar a suposar el 80% de la plantilla. En el cas de la UAB, el 1973, quan es va estrenar el campus de Bellaterra ja tenia 11.848 estudiants.¹⁷ Per al cas que ens ocupa va ser decisiva la creació de la UAB el 1968 i de la Facultat de Ciències Econòmiques de València el 1966, els dos centres on aquest grup professaria i establiria la seva influència sobre la generació posterior.¹⁸

íntegrament a revisar la figura de Jaume Vicens Vives amb articles de Genís Barnosell, Eva Serra, Carles Carreras Verdagué, Gaspar Feliu, Antonio Escudero, Jordi Catalán i Josep Maria Fradera (*Recerques* 63, 2011).

16. Miquel Àngel MARÍN GELABERT, «La historiografía democrática en España, 1965-1989», dins IGNACIO PEIRÓ i Carmen FRÍAS (ed.), *Políticas del pasado y narrativas de la nación. Representaciones de la Historia en la España contemporánea*, Saragossa, Prensas de la Universidad, 2016, 264.

17. Benito SANZ DÍAZ, *Rojos y demócratas. La oposición al franquismo en la Universidad de Valencia, 1939-1975*, València, CCOO-PV, FEIS i Albatros, 2002, 277.

18. Els germans Villar Palasí eren part del grup de tecnòcrates propers o membres de l'Opus Dei. En el cas de Vicente, a més era tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona en el moment de la gestació de la UAB i rebé un ampli suport de l'alcalde Josep Maria de Porcioles per al projecte. El nomenament i la selecció del professorat no numerari serien responsabilitat directe del rector, amb una certa intenció, això sí, molt cauta, d'obertura a certs sectors d'oposició (Raül AGUILAR CASTEDO, «El despliegue de la Universidad Autónoma de Barcelona entre 1968 y 1973: de fundación franquista a motor del cambio democrático en Cataluña», *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija* 10, 2007, 13-199).

La UAB va ser concebuda pel ministre José Luís Villar Palesi, juntament amb l'Autònoma de Madrid i la de Bilbao, com a camp de proves de la reforma del sistema universitari cap a una major autonomia i també amb la intenció de treure la universitat dels centres urbans en un període de forta contestació estudiantil. Amb aquests propòsits va nomenar rector el seu propi germà, Vicente Villar Palasí. La Facultat de Filosofia i Lletres, fundada el 1968 a les instal·lacions del monestir de Sant Cugat, estava encapçalada pel mediavalista Ernest Udina Martorell com a degà, a qui el rector va fer acompanyar com a segon per Francec Noy, un dels seus homes de confiança, també expulsat el 1966 de la universitat. La Facultat de Lletres va servir a Villar per dur a terme una operació de «rescat de cervells», tal com se la va anomenar en aquell moment. Així, va significar la recuperació dels represaliats de 1966, entre ells Josep Fontana i Josep Termes, però també figures extrauniversitàries com el poeta Gabriel Ferrater.¹⁹

La triple combinació d'expansió universitària –la primera després de la guerra–, reclutament de nous professors i una certa pèrdua del control dels vells estaments universitaris va coincidir amb l'expansió del món editorial i va obrir les portes a l'edició d'autors i corrents fins a aquell moment completament exclosos de l'espai públic per la censura, molt significativament el marxisme i les obres de Marx.²⁰ En conjunt, es van crear les condicions de possibilitat per promoure la publicació d'una revista acadèmica en català adscrita als corrents renovadors de la història fortament influenciats pel marxisme, així com pels corrents crítics de l'economia clàssica.²¹

Un cas especial d'historiografia antifeixista europea

Encara que mai es va explicitar així, *Recerques* ha d'entendre's com l'aterratge a Espanya d'un fenomen viscut quinze anys abans a l'Europa Occidental i que, en certa manera, començava a declinar davant l'embranchida del 68 i la radicalització política i vital de la nova generació. Ens referim a l'antifeixisme historiogràfic, amb diferents concrecions al llarg de la postguerra europea i que, amb la guerra freda, es va convertir en el discurs central dels comunistes occidentals i, per extensió, dels corrents d'esquerra en general.²² Tanmateix, a l'Espanya franquista l'antifeixisme no era un discurs ancorat a la guerra freda, sinó una realitat ben present del

19. AGUILAR CASTEDO «El despliegue...», 81-85.

20. Emili GASCH, «Etapas y escritos en la recepción de Marx», dins Enrique FUENTES QUINTANA (dir.), «Las críticas a la economía clásica», *Economía y economistas españoles*, Barcelona, Galaxia Gutenberg, 2001, V, 815-833.

21. José Antonio PIQUERAS, «El marxismo y los debates en España sobre la crisis del Antiguo Régimen, el liberalismo y el desarrollo capitalista», dins GÓMEZ ALÉN, *Historiografía...*, 73-119.

22. Arnd BAUERKÄMPER, «Culturas históricas marxistas, "antifascismo" y el legado del pasado: Europa occidental, 1945-1990», dins Steven BERGER i Cristoph CORNELISSEN (ed.), *Culturas históricas marxistas y movimientos sociales en la Guerra Fría*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2021, 51-87.

combat contra la dictadura. Per això podia convocar sense més peatges ni límits tots els antifranquistes.

Les revistes de la historiografia antifeixista eren un espai per definir una identitat ideològica i, alhora, tenien un paper en el debat intel·lectual i en les lluites acadèmiques i polítiques.²³ El fenomen a escala europea havia tingut la seva concreció paradigmàtica en la revista britànica *Past & Present*, fundada per alguns membres del grup d'historiadors del Partit Comunista Britànic encapçalats per Eric Hobsbawm i Christopher Hill el 1952. També va tenir el seu correlat en la revista italiana *Studi Storici*, editada a l'empara de l'Institut Gramsci a partir de 1958 i impulsada per Gastone Manacorda. A França, malgrat la preeminència d'*Annales*, l'aparició de *Le Mouvement Social* el 1960, impulsada per Albert Soboul, Maurice Agulhon i François Furet, tingué un significat semblant.²⁴

Recerques volia ser, quan va néixer i en les condicions especials de la situació espanyola, el *Past & Present* català, o almenys aquesta era la seva inspiració. S'ha dit que Fontana va quedar fascinat per la revista durant la seva estada a Liverpool arran d'una carta al seu mestre Vicens Vives. Tanmateix, com ha mostrat Rosa Congost a partir de la correspondència entre Fontana amb Vicens i Pierre Vilar, la seva adscripció al marxisme va produir-se probablement havent tornat de Liverpool, quan es va comprometre amb el PSUC i va iniciar la seva relació amb l'historiador francès que el va influir decisivament.²⁵ El marxisme britànic seria una font d'inspiració molt important, però més tardana.²⁶ En canvi, el paper de Vilar, autor de l'obra clau per explicar els orígens del desenvolupament capitalista català, va ser la referència principal.²⁷ Resulta revelador que el segon llibre de la col·lecció «Ariel Historia», dirigida per Fontana, *Crecimiento y desarrollo*, sigui una obra del francès amb una poderosa ambició teòrica en el camp de la història econòmica i social.²⁸

23. Thomas KROLL, «Historiadores marxistas, culturas históricas comunistas y relaciones transnacionales en Europa occidental en los años cincuenta y sesenta del siglo XX», dins BERGER i CORNELIESEN (ed.), *Culturas históricas marxistas...*, 89-91.

24. Sobre *Past & Present* vegeu el balanç que fan els seus fundadors en el número 100: Christopher HILL, Roney H. HILTON i Eric HOBBSAWM, «Past and Present. Origins and Early Years», *Past & Present* 100, 1983, 3-14. Sobre *Le Mouvement Social* vegeu: Roberto CEAMANOS, «Le Mouvement Social (1960-1999). Cuarenta años de historia social francesa», *Historia Social* 43, 2002, 141-160.

25. Josep CLARA, Pere CORNELLÀ i Francesc MIRALLES (ed.), *Epistolari de Jaume Vicens Vives*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics, 1998; Rosa CONGOST, «Josep Fontana i els estudiants d'Història: seixanta anys compartint i actualitzant objectius (1957-2018)», dins DELGADO i PICH (ed.), *Josep Fontana...*, 41-65.

26. Sobre la influència del marxisme britànic en Fontana sabem que va ser prou precoç. En una ressenya de 1973 a *Serra d'Or* trobem una referència indirecta a l'article d'Edward P. THOMPSON, «Time Discipline, and Industrial Capitalism», *Past & Present* 38, 1967.

27. El paper de Vilar com a referència de la revista es pot constatar en els tres números d'homenatge que *Recerques* li va dedicar amb articles de Lluç, Fontana i Zangheri entre altres 27 autors (*Recerques* 19, 21 i 23).

28. Pierre VILAR, *Crecimiento y Desarrollo. Economía e Historia: Reflexiones sobre el caso español*, Barcelona, Ariel Historia 2, 1976.

Una aproximació al contingut

Per veure l'orientació a *Recerques* resulta revelador l'anàlisi de les signatures convidades i els títols que encapçalen cada número. Sense voler fer una presentació exhaustiva dels continguts, intentaré assenyalar les línies mestres de la publicació, el reclutament de joves historiadors, la seva procedència i els temes tractats i com troben sovint un recorregut posterior a la mateixa Editorial Ariel o en altres editorials, així com la progressiva presència d'autors valencians.²⁹

El número 1, aparegut en 1970, porta per títol «La formació de la Catalunya moderna» i l'encapçala l'article de Pierre Vilar «Estructura de la societat espanyola cap a 1750». Va acompanyat pels articles d'Ernest Lluch, Irene Castells i Ramon Garrabou, que formen el bloc central dedicat al XVIII català, on s'hi aborden diversos problemes sobre el pensament econòmic, les revoltes socials i la transformació agrària, molt en sintonia amb l'obra de Vilar.³⁰ La resta del volum compta amb sengles articles sobre el segle XIX de Jaume Torras i Núria Sales, que més endavant estarien emparentats amb llibres publicats d'aquests autors a «Ariel Quincenal»,³¹ així com un text de Jordi Rubió i Balaguer sobre Laureà Figuerola, gestionat per Joaquim Molas, que va donar una forta càrrega de legitimitat a la revista, així com els articles sobre les eleccions parcials de 1931 d'Isidre Molas³² i sobre la política econòmica del període de la guerra (1931-1936) de Josep Maria Bricall.³³

El número 2 es titula «Política i economia a la Catalunya del segle XX» i apareix el 1972, fent evidents les dificultats editorials. El número no va encapçalat per una signatura de renom internacional, sinó per sengles articles de Josep Fontana i Josep Termes sobre el XIX català,³⁴ que donen pas a un grup de treballs sobre el

29. La col·lecció completa de la revista, així com els PDF dels articles, es pot trobar a <https://www.revistarecerques.cat/> (darrera consulta: 27.05.2024).

30. L'article de Lluch sobre Romà i Rosell segueix una línia de recerca sobre el pensament en el XVIII català, iniciada en la seva tesi, que reprendria com a eix central de la seva recerca a partir de la seva reincorporació a la vida acadèmica el 1986 fins al final de la seva vida. El d'Irene Castells sobre el rebombori del pa entronca amb els estudis, molt influenciats per l'obra de Rudé i Hobsbawm, sobre les revoltes a l'Antic Règim.

31. El llibre de Jaume TORRAS ELIAS *Liberalismo y rebeldía campesina (1820-1823)*, Barcelona, Ariel Quincenal 122, 1976, si bé no incorpora l'article de *Recerques* que fa referència a una etapa posterior, forma part d'una mateixa recerca lligada a la seva tesi doctoral. El llibre NÚRIA SALES, *Sobre esclavos, reclutas, y mercaderes de quintos*, Barcelona, Ariel Quincenal 106, 1974, pren com a base i incorpora l'article esmentat.

32. En aquest article i en el posterior, també a *Recerques* 4, sobre la Federació Democràtica Nacionalista, Molas obriria els estudis d'estasiologia, l'estudi dels partits polítics, a Catalunya, que seguiria amb la seva tesi sobre la Lliga Catalana i altres treballs seus i dels seus deixebles.

33. Es tracta d'un treball relacionat amb la seva tesi doctoral sobre la política econòmica de la Generalitat republicana llegida el 1968 a la UB i que aquell mateix any 1970 es publicaria parcialment en un primer volum titulat *Evolució i formes de la producció industrial* a Edicions 62.

34. L'article de Fontana constituïa una ambiciosa interpretació del model de revolució liberal espanyola. Apareixeria publicat més endavant a Josep FONTANA, *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona, Ariel Quincenal, 1975.

segle XX de Borja de Riquer, Albert Balcells i Pere Gabriel, tots ells autors que ja s'havien incorporat al quadre de professors de la Facultat de Filosofia i Lletres de la UAB. També hi publica el primer autor valencià, Alfons Cucó, i hi trobem un article de Joan-Lluís Marfany sobre el Modernisme català que anticipa parcialment el seu llibre *Aspectes del modernisme*.³⁵ Tanquen el número una sèrie de treballs d'economia de Francesc Roca, Antoni Montserrat, Jacint Ros Hombravella i Francesc Cabana, tots amb una mirada històrica.

El número 3, aparegut ja el 1974, porta per títol «Industrialització i ruptura social» i novament va encapçalat per un treball de Pierre Vilar de gran impacte posterior: «La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i un destí». Una dècada després de publicar *Catalunya dins l'Espanya moderna*, l'historiador francès reflexiona sobre la industrialització catalana, l'aspecte que havia quedat pendent en la seva influent obra. Anava acompanyat d'articles dedicats a la industrialització del vuit-cents signats per Rafael Aracil i Màrius García Bonafé, Jordi Nadal i Enric Ribas, i a altres aspectes socials com el bandolerisme a càrrec de Manuel Ardit i un sobre l'esclavitud colonial de Jordi Maluquer de Motes que seria pioner d'un cert enfocament de la qüestió colonial.³⁶ Destaca la paritat entre autors catalans i valencians; en aquest moment, tant Lluch com Fontana professen a la Universitat de València.

El número 4, també aparegut en 1974 amb l'eloqüent títol «Orígens del capitalisme», va encapçalat per un text del professor, i llavors alcalde comunista de Bologny, Renato Zangheri, molt lligat a la revista *Studi Storici*. Aquest article porta per títol «Els orígens del capitalisme»,³⁷ i l'acompanyen en el bloc principal dues peces sobre la protoindustrialització de Ramon Grau i Marina López i Roger Aliet. Hi trobem novament alguns articles sobre història política del segle XX de joves professors recentment incorporats a la UAB com Josep Lluís Martín Ramos³⁸ i Francesc Bonamusa. La resta del número conté algunes reflexions de caràcter teòric, com la d'Alfons Barceló sobre història i teoria econòmica, o la de Rafael Ribó sobre el fet nacional, i tanca el volum un article de Josep Fontana molt crític amb la segona generació de l'Escola dels *Annales*.³⁹

35. Josep-Lluís MARFANY, *Aspectes del modernisme*, Barcelona, Curial, 1975.

36. Sobre la mateixa temàtica de l'article es publicarà a «Ariel Història» el llibre Manuel ARDIT, *Revolución liberal y revuelta campesina*, Barcelona, Ariel Historia 11, 1977.

37. Es tracta del text d'una conferència pronunciada a Barcelona el 13 d'abril de 1973 a l'Institut de Cultura Italiana dins un cicle de seminaris organitzat conjuntament amb la UAB (*El Noticiero Universal*, 13 novembre 1973).

38. Es tracta d'un treball sobre la Unió Socialista de Catalunya que forma part dels treballs de preparació del seu llibre: Josep Lluís MARTÍN RAMOS, *Els orígens del PSU de Catalunya, 1930-1936*, Barcelona, Curial, 1977.

39. La naturalesa i la deriva de l'escola dels *Annales* havia estat un tema de gran importància en la formació del jove Fontana, i així es reflecteix en la seva correspondència dels darrers anys cinquanta amb Vicens i Vilar (CONGOST, «Josep Fontana...», 49, 50, 58, 59) tant pel que fa a la revisió de l'obra de Lucien Febvre, com a la segona generació de la revista, a qui Fontana dirigeix una severa crítica en aquest article, salvant, això sí, Vilar i Soboul.

El número 5 (1975) es titula «La crisi de la societat agrària» i va encapçalat per un article d'Eric Hobsbawm, «Història del treball i ideologia» amb un cos central on l'acompanya Eva Serra i una destacada presència d'autors valencians: Teresa Carnero i Jordi Palafox, Vicente S. Santos Isern i Manuel Ardit i un article del professor Francisco Bustelo, llavors a la Universitat de Santiago. La part miscel·lània conté també un treball del sevillà Antonio Miguel Bernal, un senyal de com la revista comença a tenir una certa difusió i influència entre els historiadors de la resta de la Península.

Finalment, el número 6 es titula «Ideologia i creixement industrial» i està encapçalat per «Intervenció a Espanya», un dels articles de Marx sobre Espanya recopilats per Sacristán i publicats per Ariel el 1960 –reeditats una dècada després a «Ariel Quincenal»–. Es tracta d'un número de gran ambició teòrica, on s'hi sumen dos articulistes estrangers, l'argentí Enrique Tandeter i la portuguesa Miriam Halpern Pereira. Hi destaquen els treballs de Josep Maria Vegara en què aquest discuteix els conceptes marxians de valor, preu i taxa de guany, i el d'Alfons Barceló criticant les tesis de Witold Kula sobre el naixement del capitalisme. Però també hi ha articles de caràcter cultural com els d'Ignasi Solà-Morales sobre l'exposició de 1929, Anna Ramspott i Jordi Maluquer⁴⁰ i Gregori Mir. Finalment, s'insisteix a parar atenció a la industrialització amb treballs de Joan Clavera i del jove professor de la UAB Joaquim Nadal.

La mena de discussions suggerides pels encapçalaments de cada número es vinculen directament als debats centrals en l'àmbit de la història social i econòmica arribats de França, Itàlia i el Regne Unit, amb una forta inspiració marxista corroborada per la presència de Vilar, Zangheri, Hobsbawm i el mateix Marx. Fontana, sens dubte el principal referent de la línia editorial, identifica el grup dels primers *Annales* i els marxistes britànics com els més legítims continuadors del projecte historiogràfic de Marx, establint així una filiació intel·lectual.⁴¹

Una anàlisi temàtica, generacional i de l'adscripció institucional dels autors permet veure l'abast, la naturalesa, la localització, els intercanvis i la projecció a futur de la revista. Es tracta d'un univers de 63 articles i 61 autors (amb poques signatures repetides). Els articles publicats, classificats per períodes històrics, mostren una revista amb voluntat de centrar-se en l'època contemporània sense oblidar el segle XVIII. Quant a la distribució disciplinària, en primer lloc, el subtítol *Història. Economia. Cultura* resulta enganyós. La sortida de Joaquim Molas de la revista per fundar l'any 1974 *Els Marges*, una revista també acadèmica orientada a la llengua i literatura catalanes, explica el raquitisme dels estudis sobre literatura, 4 sobre 63. La presència de la cultura a partir d'aquest moment, fins i tot sent esporàdica, no estarà centrada en la literatura, sinó en altres àmbits. No obstant això, Joan-Lluís

40. Aquest article sobre el saintsimonisme forma part dels treballs de preparació de la tesi de Jordi Maluquer de Motes publicada poc més tard (Jordi MALUQUER DE MOTES, *El socialismo en España, 1833-1868*, Barcelona, Crítica, 1977).

41. Josep FONTANA, «Para una historia de la historia marxista», dins GÓMEZ ALÉN, *Historiografía...*, 321-336; també Josep FONTANA, *L'ofici d'historiador*, Barcelona, Arcàdia, 2018, 36.

Marfany, professor de literatura a Liverpool, i un dels principals introductors de la història social de la cultura al nostre país, serà en els anys posteriors un dels membres més longeus del consell de redacció de *Recerques*.

Els col·laboradors: una aproximació a partir de l'adscripció disciplinària i institucional

Davant la dificultat d'afinar una anàlisi disciplinària o temàtica a partir del contingut dels articles, he optat per presentar una classificació dels autors per la seva adscripció institucional, per departament i per universitat, ja que la major dificultat es troba a establir una distinció clara entre treballs d'història social i història econòmica, i encara entre història econòmica i economia. Aquesta classificació per adscripció ens informa també del mercat de posicions acadèmiques disponible al llarg dels anys setanta. Finalment, he distingit entre història contemporània; història econòmica i de les institucions i doctrines econòmiques; economia (aquells autors provinents de departaments d'economia excloent-ne la història), cultura i altres disciplines. Entre els 61 autors hi ha una preeminència d'adscripció a departaments d'història moderna i contemporània (18, un 29,5%), seguida de no gaire lluny pels professors d'història econòmica (14, un 22,9%), d'economia (10, un 16,3%) i ja molt lluny els de literatura (4, un 6,5%), altres (6, un 9,8%) i essent els no universitaris 9 (un 14,5%). En segon lloc, he analitzat el grup per la seva adscripció a un centre universitari durant el període 1970-1976, tot considerant totes les adscripcions successives de cada individu (en aquest cas sols es compten els universitaris, i cada individu pot haver estat adscrit a més d'una universitat). La majoria passaren en un moment o altre per la UAB (22, un 40%), seguidament per la UV (12, un 21,8%), la UB (10, un 18,1%) i totes les altres que inclouen els autors estrangers (11, un 20%).⁴²

La lectura de la composició disciplinària i d'adscripció institucional dels autors ha de contextualitzar-se en un marc de forta transformació institucional de la disciplina. En primer lloc, hi ha la creació de noves universitats, facultats i departaments, amb casos ja assenyalats com la Facultat de Ciències Econòmiques de la UV i la Facultat de Filosofia i Lletres de la UAB.⁴³ En el cas de la facultat valenciana creada en 1966, hi passarien successivament per a establir la carrera Ernest Lluç (1970), Josep Fontana (1974) i Ramon Garrabou (1976), tots ells com a catedràtics o agregats d'Història, Institucions i Doctrines Econòmiques. Resulta revelador que, en la mesura en què els models historiogràfics d'aquests professors s'inspiraven en la història social i econòmica dels *Annales* i el marxisme, i en qualsevol

42. Totes les dades que es presenten són d'elaboració pròpia a partir de la identificació dels autors, les seves dades biogràfiques bàsiques i les trajectòries universitàries o professionals. He fet servir com a fonts principals els repertoris biogràfics d'historiadors ja citats en la nota 8, i els treballs d'història de la UAB i UV, també citats, de Benito Sanz i Raül Aguilar Castedo.

43. AGUILAR CASTEDO, «El desplegue...», Borja DE RIQUER i Carme MOLINERO (ed.), *Laudàcia del coneixement: 50 anys d'UAB*, Cerdanyola del Vallès, Universitat Autònoma de Barcelona, 2018.

cas en la història social, l'opció d'accedir a places noves d'Història Econòmica, en un món en què les posicions en Història Contemporània estaven generalment ocupades, va representar per a molts d'ells l'oportunitat de reprendre una carrera acadèmica i consolidar-la. El resultat va ser la creació d'una autèntica escola Barcelona-València d'història social i econòmica, fruit d'aquests desplaçaments acadèmics. La creació de la UAB el 1968, i d'una nova Facultat de Filosofia i Lletres, va permetre una variant del mateix fenomen, amb l'oportunitat del reclutament d'una nova generació d'historiadors lligats a aquells que com Fontana havien estat repetcats després de la seva expulsió de la universitat el 1966, però centrats en qüestions d'història política i sovint en el segle XX. Així, els historiadors més decantats per la història social i econòmica sovint es van incorporar a la nova Facultat de Ciències Econòmiques amb posicions permanents o interines fins que els seus mestres i impulsors van tornar a Barcelona: Fontana el 1976 i Garrabou el 1978. Allí des de 1970, Jordi Nadal, també de tornada de València, havia guanyat la càtedra d'Història Econòmica. Va ser la convivència de professors d'Història Econòmica amb d'altres de diferents branques de l'economia, en aquest cas dins d'una facultat petita i innovadora, allò que va produir un influx mutu en àrees d'interès compartit. I tanmateix, entre els economistes hi ha una bona representació de professors a la UB lligats per generació als fundadors de la revista.

Els col·laboradors: anàlisi generacional

Un altre factor per comprendre la naturalesa del grup dels col·laboradors i la seva relació amb els fundadors és la clau generacional. He establert una classificació generacional que pren 1939 com a punt de cesura i la clàssica consideració de les generacions de quinze anys de durada. Així, el grup fundacional, altres professors de la seva generació i alguns dels no universitaris formarien la generació intermèdia, nascuts abans de 1939, és a dir, entre el 1925 i el 1939. Hi hauria una generació anterior, nascuts abans de 1925, a la qual el grup fundador pren com a referència intel·lectual, i una posterior nascuts després de 1939, que per edat s'estava incorporant al món acadèmic segons completava la seva formació en aquests anys setanta. En xifres, el grup de més edat, nascuts abans de 1925, està format per 5 individus (8,2%); el grup intermedi, nascuts entre el 1925 i el 1939, per 14 (22,9%), i el gruix el trobem entre els nascuts després de 1939, 42 (68,8%), essent el més jove nascut el 1952.

Els nascuts abans de 1925 són els autors referents: Karl Marx (1818), Pierre Vilar (1906), Eric Hobsbawm (1917), Renato Zangheri (1925) i l'únic nacional, Jordi Rubió i Balaguer (1887). En el grup intermedi trobem els fundadors: Ernest Lluch, Josep Fontana, Ramon Garrabou, Joaquim Molas i Josep Termes, juntament amb alguns professors que han seguit una peripècia acadèmica semblant, com Jacint Ros Hombrabella (1934), Josep Maria Bricall (1936), Jordi Nadal (1929) i, en el mateix sentit, altres de la resta d'Espanya, com Francisco Bustelo (1933) i la portuguesa Miriam Halpern Pereira (1937), així com historiadors no universitaris com el clergue Casimir Martí (1926), Núria Sales (1933), el banquer Francesc Cabana (1934) o l'advocat mallorquí Gregori Mir (1939). El grup més nombrós el formen els nascuts entre el

1939 i el 1952, tots ells universitaris amb carreres acadèmiques en fase inicial que es reparteixen entre Barcelona i València. El reclutament d'articulistes es fa entre els joves professors, la majoria interins dels mateixos departaments, amb un paper destacat de Lluch i Fontana en la tasca de captació. D'aquí el pes dels contemporaneïstes de la UAB, els historiadors econòmics de la UAB i la UV, i els economistes tant de la UAB com de la UB. Justament els tres centres als quals es van trobar vinculats en un moment o un altre els integrants de l'equip de redacció.

El conjunt ens presenta un panorama en què el grup fundador i els seus companys de generació cerquen legitimació en figures internacionals i en alguna de local, tot considerant-los mestres i inspiradors. Però, sobretot, s'ha obert un espai per a la professionalització dels joves professors que tot just s'estan incorporant a la universitat gràcies a l'expansió d'aquesta i a la creació de nous centres. En aquest procés de professionalització, la influència de la generació fundacional sobre la posterior serà enorme, i *Recerques*, el vehicle de la seva difusió científica. Per a uns serà l'espai on exercir la seva influència, mentre per als altres ho serà per començar a publicar els seus primers treballs acadèmics.

Conclusions

Recerques va ser, tal com es proposaven els fundadors, una plataforma de publicació acadèmica en català que va propiciar un eix Barcelona-València;⁴⁴ però va ser també, i sobretot, la plataforma de socialització i projecció professional d'una nova generació que adoptà el programa temàtic i disciplinari dels fundadors de la revista i consolidà un potent focus d'irradiació en la historiografia espanyola fins almenys finals dels anys vuitanta. No es va tractar d'una influència qualsevol, sinó de la posada en marxa de certes opcions temàtiques i metodològiques què, sense inscriure's en una sola direcció, van configurar una de les línies centrals de la historiografia espanyola amb una interpretació marxista oberta i plural, si bé no eclèctica.

Sens dubte, la posició inicial de vinculació a l'Editorial Ariel va resultar una plataforma important i, en els anys següents, aquestes línies de publicació van accedir a nous segells i capçaleres. A Barcelona trobem Edicions 62/Península, Curial, la revista d'història *L'Avenç*⁴⁵ (fundada el 1978) i, sobretot, la creació de l'Editorial Crítica per part de Gonzalo Pontón, acompanyat per Fontana des de l'any 1977.⁴⁶ Aquesta última es convertiria en la més influent de les editores espanyoles d'història. No menys important va ser, a València, el paper de la Institució Alfons el Magnànim, impulsada per un govern regional socialista al qual molts dels autors

44. Joan Reglà va ser el primer deixeble de Vicens que va professar a València, i després ho faria també Jordi Nadal fins al 1970. En sentit contrari, de València a Barcelona, hi ha el cas de Rafael Aracil, que va ser professor de la UB fins a la seva jubilació.

45. *L'Avenç* va aparèixer a Barcelona l'abril de 1977 impulsada per un grup de joves historiadors molt influenciats per Josep Fontana, que fou qui en suggerí el nom. L'orientació general seguia una línia semblant a *Recerques* amb una intencionalitat divulgativa.

46. Sobre Crítica i Fontana vegeu PONTÓN, «Josep Fontana...», 421.

mencionats van estar vinculats, i amb el destacat paper de Màrius García Bonafé com a director.⁴⁷ Des d'allà es va impulsar la publicació de la revista *Debats*, de caràcter mensual, així com diverses col·leccions editorials on es van publicar la major part dels treballs de la generació valenciana més jove.⁴⁸ Una última però significativa influència la trobem en la creació, des del Centre de la UNED d'Alzira, dirigit per Xavier Paniagua, de la revista *Història Social* i la seva col·lecció d'història.⁴⁹

En síntesi, hem intentat mostrar com *Recerques* va tenir el paper de legitimador acadèmic d'un grup ampli d'historiadors i economistes en procés de consolidació a la universitat gràcies a l'expansió del sistema universitari. Aquests, inspirats pel grup fundacional i els seus referents externs, van adoptar les posicions de corrents renovadors del marxisme, però s'obriren també a altres corrents historiogràfics.⁵⁰ A diferència d'altres entorns acadèmics espanyols, on la continuïtat institucional havia estat més gran i on la recepció del context internacional va ser més eclèctica, aquí la influència va ser més definida i coherent, i això va permetre una fecundació decisiva de la producció acadèmica de les dècades següents.

47. Alguns dels membres del grup valencià dels historiadors propers a *Recerques* encapçalats per Lluch van seguir el corrent del socialisme valencianista que més endavant ingressà al PSPV-PSOE, i quan els socialistes valencians van arribar a la Generalitat, els historiadors van tenir un paper determinant en les seves polítiques culturals. Especialment cal destacar el paper de la Institució Alfons el Magnànim, que va ser dirigida per l'historiador Màrius García Bonafé. Des d'allà es va propiciar un nou focus de debat i difusió dels corrents historiogràfics que ja havien debutat a *Recerques* i s'inscrivien en la història social. Molts dels deixebles que deixaren Fontana i Lluch van publicar la seves recerques a l'editorial de la Institució i més endavant a la revista *Debats*, que es convertí en un poderós òrgan de difusió dels debats historiogràfics i polítics dins l'esquerra peninsular.

48. Un bon exemple dels vincles entre *Recerques* i el grup valencià de la Institució Alfons el Magnànim és la publicació l'any 1983 del col·loqui organitzat per les revistes *Recerques* i *Estudis d'Història Agrària* i celebrat a Barcelona del 13 al 15 d'octubre de 1978. El volum va encapçalat per un article de l'historiador marxista britànic Rooney Hilton, seguit per d'altres de Ramon Garrabou, Eva Serra i Rafael Aracil, entre d'altres (*Col·loqui d'Història Agrària*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1983).

49. *Història Social* aparegué sota el paraigua del centre de la UNED d'Alzira l'any 1988, i va esdevenir una revista de referència a Espanya en el camp de la història social i econòmica.

50. Vegeu per exemple Ernest LLUCH: «Sraffa en España», dins Enrique FUENTES QUINTANA (dir.), «Las críticas a la economía clásica», *Economía y economistas españoles*, Barcelona, Galaxia Gutemberg, 2001, V, 841-851.